

AXESS

VETENSKAP BILDNING TRADITION

Bilda dig ekonomiskt

Per Skedinger

SAMHÄLLE • 2023 • □ 7

LENIN: SAKNADE HELT KLART EKONOMISK BILDNING. FOTO: ALAMY

Den ekonomiska bildningsnivån i Sverige måste höjas. Det tjänar både vi och demokratin på.

I sin underhållande bok *Ge svar på tal* beskriver Anders Mathlein hur man på olika sätt kan imponera på sin omgivning med sin föregivna bildning. Exempelen i boken handlar om humanistisk och kulturell bildning – inom filosofi, litteratur och film – och det är tydligt att ekonomisk bildning inte ger några statuspoäng, åtminstone inte i de kretsar som författaren rör sig. Det finns emellertid goda skäl för att ta ekonomisk bildning på allvar. Men vad är egentligen ekonomisk bildning?

Till privatekonomisk bildning hör kunskaper om hur inflation och ränta-på-ränta påverkar värdet av en tillgång, hur ränta påverkar storleken på en skuld och hur riskdiversifiering, det vill säga att inte ”lägga alla ägg i samma korg”, påverkar förväntad avkastning vid investeringar i värdepapper. Sådana kunskaper behövs för att fatta välgrundade beslut om sparande, investeringar och lån och bidrar också till det finansiella systemets stabilitet. Behovet av privatekonomisk bildning har ökat på grund av framväxten av mer komplexa finansiella tjänster och att många stater överlåtit mer ansvar åt medborgarna för pensionssparande (i Sverige genom premiepensionssystemet). Samhällsekonomisk bildning kan bland annat innefatta att man förstår begreppet alternativkostnad, den grundläggande skillnaden mellan planekonomi och marknadsekonomi, hur utbud och efterfrågan påverkar priser samt basala konsekvenser av arbetsdelning och internationell handel.

Det har gjorts många försök att mäta graden av privatekonomisk bildning runt om i världen. Globalt sett är nivån mycket låg. Endast en av fyra vuxna kan korrekt besvara minst tre av fyra enkla frågor på området. I Sverige och andra rika länder är kunskaperna bättre, men ändå inte helt tillfredsställande. Finansinspektionen genomförde nyligen en undersökning av den privatekonomiska bildningen som visar att majoriteten förstår de grundläggande sambanden rörande ränta (87 procent), inflation (62 procent) och riskdiversifiering (56 procent). Emellertid finns bristande privatekonomiska kunskaper hos så pass många som en av fyra svenskar.

Samhällsekonomisk bildning innefattar förståelse av samband som ofta är mer komplexa och kontraintuitiva än sambanden som är relevanta för privatekonomisk bildning. Bland annat av de skälen finns frågor där nationalekonomer inte är samstämmiga och lekmäns föreställningar kan då inte enkelt avfärdas som missuppfattningar. Men en amerikansk studie kom märkligt nog fram till att ju mer överens nationalekonomerna är i en fråga, desto längre ifrån allmänhetens position tycks de befinna sig.

Ett belysande exempel gäller effekterna av hyresreglering. Såväl ekonomisk teori som empiriska studier från Sverige och andra länder visar att hyresreglering inte är ett effektivt sätt att tillhandahålla bostäder till rimligt pris. Hyresreglering ger upphov till långa kötider (för närvarande i genomsnitt drygt nio år i Stockholm), en svart marknad, ineffektivt utnyttjande av det befintliga bostadsbeståndet, ökade incitament att ombilda hyresrätter till bostadsrätter och minskade incitament att bygga hyresrätter. Trots det vidhåller många människor att hyresreglering är en effektiv åtgärd, även efter att de i experimentsituationer fått kännedom om vad ekonomisk vetenskap kommit fram till om hyresregleringens effekter.

Spelar det någon roll om politiker har samhällsekonomisk bildning? För att besvara den frågan är det instruktivt att referera till bolsjevikregimen i Ryssland de närmaste åren efter tsardömets fall. De nya makthavarna efter statskuppen 1917 var fullständigt illitterata i ekonomiskt hänseende, men självförtroendet var det inget fel på. Inspirerade av Marx och andra socialister såg man nenningsystemet som ett illvilligt kapitalistiskt påfund som man kunde klara sig utan.

Genom hyperinflation såg man till att tillintetgöra penningekonomin, samtidigt som privat egendom konfiskerades och planekonomi och tvångsarbete, med hot om avrättning, infördes. Resultatet av den ansvarslösa ekonomiska politiken blev att industriproduktionen minskade med tre fjärdedelar, jämfört med 1913, medan industrin minskade sin produktivitet med 70 procent och de i socialistisk teori så omhuldade industriarbetarna fick se sitt antal minska till hälften. Den enda tillväxtbranschen var en enorm och svällande byråkrati, som en direkt och oundviklig följd av planekonomin.

Behövs även ekonomiska faktakunskaper? Till de viktigaste hör insikten att både andelen och antalet extremt fattiga i världen minskat avsevärt under de senaste decennierna. Det finns också starka belägg för att de fattigaste gynnas av fria marknader. I de länder som räknas till den övre halvan av länder som har mest fria marknader, enligt *Economic Freedom Index*, har de fattigaste 10 procenten i respektive land i genomsnitt sex gånger högre inkomst än de fattigaste 10 procenten i länderna på den nedre halvan, med mer ofria marknader. Fattiga kan också dra nytta av sociala transfereringar, men bara rika, marknadsorienterade länder har råd med sådana. Om ett land eliminerar termerna ”socialistisk”, ”demokratisk” eller ”folkrepublik” från sitt namn så är det förbundet med en ökning av inkomsterna för de fattigaste med 18 procent. Detta beror förstås inte på namnbytet i sig, utan på införandet av ett mer marknadsorienterat ekonomiskt system.

Även i demokratiska stater kan politiker visa prov på bristande ekonomisk konsekvensanalys i oroväckande hög grad. Ett närliggande exempel är den utbredda okunskapen bland ledamöter i politiska församlingar om kostnaderna för den omfattande flyktinginvandring Sverige haft. I två enkäter, genomförda 2015 och 2017, fick politiker på både lokal och nationell nivå svara på om de ansåg att denna invandring varit gynnsam för Sveriges statsfinanser på kort respektive lång sikt. Medan en överväldigande majoritet inom alla partier som ingick i undersökningen ansåg att flyktinginvandringen varit kostsam på kort sikt, så menade en nästan lika stor andel att den däremot gynnat statsfinanserna på lång sikt. För den senare slutsatsen finns inget empiriskt stöd, vare sig i nationalekonomiska tidskriftsartiklar eller i statliga expertutredningar, vilka tvärtom pekar på betydande negativa ekonomiska effekter, främst beroende på bristfällig integration på arbetsmarknaden. Även om beslut att ta emot flyktingar främst görs av humanitära skäl så bör politiker förstå de ekonomiska konsekvenserna.

Liksom för andra områden, så är det effektivast att tillägna sig ekonomiska kunskaper redan i unga år. En granskning av läroböcker för gymnasiet visar dock att avsnitten om samhällsekonomi har stora brister, medan delarna som handlar om privatekonomi är mer habila. Till de många brister som påpekas hör bland annat felaktiga definitioner av begreppet ”perfekt konkurrens”, otillfredsställande beskrivning av bankers funktion i samhällsekonomi och slagsida åt statlig interventionism.

inga av de granskade läroboksavsnitten är författade av nationalekonomer, då de har svaga incitament att ägna sig åt läroboksförfattande, liksom för andra sysslor som kan räknas till ”den tredje uppgiften” vid sidan av forskning och undervisning. Författande av populärvetenskapliga artiklar och rapporter, deltagande i offentliga utredningar och medverkan i medier – allt i allmänhetens tjänst – har lågt meritvärde vid tjänstetillsättningar.

Här följer några förslag på åtgärder som kan höja den ekonomiska bildningsnivån i Sverige:

- Ett stort antal länder deltar i Pisas tester av privatekonomisk bildning bland grundskoleelever, men i denna del deltar inte Sverige. Det borde även vi göra för att få mer information om kunskapsläget.
- Låt nationalekonomer redan på manusstadiet granska avsnitten om samhällsekonomi i grund- och gymnasieskolans läroböcker.
- Underlätta för forskare vid universitet och högskolor att delta i den allmänna debatten genom att erbjuda kurser i medieträning av lärare med bakgrund i journalistik.
- Den samhällsekonomiska bildningen hos politiska beslutsfattare bör granskas i en betydligt större utsträckning än vad som sker idag.